

TERESA CABRÉ i MONNÉ

ORTOGRAFIA I PRONÚNCIA ALS DICCIONARIS CATALANS

Els diccionaris són unes eines de consulta lingüística que no totes les llengües del món posseeixen. La profusió i la qualitat d'aquest tipus d'obres són normalment proporcionals als esforços que hom ha destinat tant a l'estudi d'una llengua determinada com a la voluntat de donar-la a conèixer en els seus diversos aspectes.

La història lexicogràfica del català modern, és a dir, a partir de la implantació de les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, és relativament curta, però sobretot plena d'entrebancs, la qual cosa fa que difícilment hom pugui esperar que la qualitat i la quantitat d'aquestes obres siguin comparables a les d'altres llengües més privilegiades. No obstant això, el català compta amb algunes obres importants dutes a terme individualment per la intel·ligència i la tenacitat d'unes personalitats conegudes de tothom, de les quals, cal dir-ho, la fortuna s'ha complagut a dotar-nos.

L'objectiu d'aquest treball és mostrar l'interès de la informació ortogràfica i ortoèpica dels diccionaris normatius existents i analitzar-ne els criteris adoptats i les decisions preses sobre tots dos aspectes, especialment al Diccionari ortogràfic i de pronúncia¹ aparegut recentment.

Fins ara les obres que van poder ser editades sota la direcció de Fabra o

1. J. BRUGUERA I TALLEDA, *Diccionari ortogràfic i de pronúncia* (Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 1990).

de la seva autoria directa no han pogut ser encara substituïdes per treballs més recents, de manera que el *Diccionari general de la llengua catalana* (d'ara en endavant *DGLC*) continua essent el diccionari de consulta obligada dels diferents problemes lingüístics sobre els quals proporciona informació: ortogràfics, morfològics, sintàctics i semàntics.²

El *DGLC*, de concepció i forma clàssiques, és essencialment un diccionari normatiu, perquè l'objectiu de Fabra era el «millorament de la llengua escrita i la seva difusió entre la massa parlant catalana». El criteri de selecció d'entrades és sotmès, doncs, a aquest objectiu: no hi són inclosos sistemàticament tots els mots catalans dialectals i, en canvi, s'hi consignen alguns «mots tècnics» i altres que Fabra anomena «internacionals» que, tot i tenir «poc interès lexicogràfic», «cal que s'incloguin en un diccionari normatiu perquè interessa indubtablement a molts la coneixença de llur forma catalana»,³ naturalment, la forma escrita.

La informació ortogràfica que conté el diccionari es considera encara una part important de l'obra perquè, a més de l'entrada, s'hi manté més o menys abreujada la forma gràfica de la flexió nominal i verbal d'aquells mots que no s'ajusten al patró general. En aquest sentit, recull la informació gramatical que té conseqüències gràfiques i que continua essent un problema lingüístic per a bona part dels qui volen escriure en català.

Cinquanta anys més tard veu la llum la primera edició del *Diccionari de la llengua catalana* de la Gran Enciclopèdia Catalana (d'ara en endavant *DLC*), que amplia considerablement el cabal lèxic de l'anterior. Les característiques d'aquest nou diccionari són essencialment les mateixes i l'objectiu és «l'ampliació i consolidació del vocabulari usual, i sobretot tècnic i científic, català que tal com era representat en el diccionari de Pompeu Fabra restava, per raons òbvies, clarament insuficient».⁴ En aquesta ampliació, perfectament justificada, hi han tingut cabuda «un nombre relativament important de manlleus d'altres llengües» i també

2. Molt de tant en tant el *DGLC* també ofereix informació sobre pronúncia. Vegeu, per exemple, *wàter* o *yacht*.

3. P. FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana*. Prefaci a la primera edició (Barcelona 1932), ps. X-XI.

4. *Diccionari de la llengua catalana, Presentació* (Barcelona, GEC, 1982), p. 8.

«uns quants mots no catalans que formen part del bagatge d'alguna especialitat».⁵

La incorporació d'un nombre elevat de tecnicismes i de manlleus posava a prova les normes ortogràfiques i els criteris proposats per Fabra. Semblava imprescindible un estudi a fons de la normativa establerta per tal d'aplicar-la coherentment i conseqüentment a l'allau d'entrades noves que incorporava el diccionari i s'havia de respectar l'aspecte gràfic de llengua moderna que ja era completament arrelat. Com veurem, algunes de les decisions lingüístiques no segueixen estrictament les de Fabra.

Respecte als mots d'origen estranger, es diu específicament que «hom ha insistit en la catalanització, d'acord amb les tendències de les altres llengües romàniques i amb un ús cada vegada més estès, d'alguns llatinismes emprats en vocabularis tècnics, així com també de diversos mots estrangers que lentament s'han anat catalanitzant».⁶ Aquest criteri catalanitzador de la forma gràfica —fonèticament l'adaptació és espontània i automàtica—, que pot semblar fins i tot una mica agosarat aplicat a certs casos, s'ha fet efectiu en *beige*, *chip* i altres, que apareixen sota l'entrada *beix*, *xip*. Tanmateix, altres mots no són catalanitzats quan fóra el més esperable. Per citar un cas clar, *campus* (llatinisme provinent de l'anglès) té una forma gràfica i una adaptació fonètica immediata perquè s'ajusta al patró català. El mateix es pot dir de l'adaptació morfològica. Però sorprenentment, el *DLC* dona el plural *campuses*, contravenint la regla de flexió de mots d'aquestes característiques i la forma gràfica i oral admesa per tot-hom.

De fet, el criteri seguit per Fabra sobre l'adaptació gràfica de mots estrangers és, en termes generals, el mateix que el que cinquanta anys més tard ens és presentat com a modern i adaptat als nous temps.⁷ La possible minimització d'aquest problema pel nombre limitat de mots afectats no és tal si tenim en compte que Fabra l'havia d'afegir a tots els altres, les solucions dels quals encara podien ser susceptibles de ser discutides. Un exemple agosarat de catalanització gràfica de Fabra és el mot *esplín*, només

5. *ID.*, *Instruccions...*, p. 11.

6. *ID.*, *Prefaci*, p. 10.

7. Per exemple, *xef*, *wàter*, *míting*, *xíling*, *còrner* o *yacht* «escrit també iot».

explicable si tenim en compte l'època en què s'elaborà el diccionari. En qualsevol cas, de les propostes del *DGLC* es desprèn un criteri: qualsevol mot estranger dins un discurs català és pronunciat a la catalana, més adaptat o menys, més allunyat o menys de l'original, segons el grau d'incorporació a la llengua. L'adaptació gràfica, posterior a aquest procés, s'ha de sotmetre a la normativa ortogràfica establerta i ha de permetre l'adaptació fonètica existent. El que fa la catalanització gràfica és donar una informació que afavoreixi una pronúncia catalana que, en una mesura variable, es produeix espontàniament. Dit d'una altra manera, l'absència d'aquesta adaptació no condiciona una pronúncia estrangera.

Així, doncs, el *DLC* fa seu el criteri catalanitzador de Fabra, però sembla com si no s'hagués atrevit a anar més enllà d'una declaració de principis. En realitat, el diccionari conté un cert nombre de mots que, incorporats per un ús relativament habitual, no han estat en canvi adaptats gràficament, i així trobem *status*, *manager* o *croissant* sense la més lleu empremta catalana. Hom no ha de deduir, però, del que s'acaba de dir que calgui imposar una adaptació gràfica generalitzada, sinó més aviat que els propòsits i els fets s'han de correspondre i, sobretot, que el resultat ha de ser coherent.

Respecte altres mots, de creació recent, compostos d'elements ja incorporats al vocabulari català apareixen contravenint la norma i el criteri que havia aplicat Fabra al seu diccionari. Mots com *interestellar* o *antiestàtic*, que apareixen al *DGLC* amb aquesta forma gràfica i sense cap instrucció específica, són esmenats al *DLC* i, juntament amb tot el cabal lèxic de mots d'aquestes característiques, apareixen sense la primera vocal sil·làbica de l'element radical.⁸

La solució ortogràfica dels mots de composició moderna —compostos i derivats, en general— és un problema en totes les llengües perquè conformen un conjunt lèxic la fixació del qual depèn de molts factors lingüístics i extralingüístics, i el grau de consolidació és molt variable. El problema de l'adopció gràfica de guionets en certs mots compostos és difícil de resoldre

8. I *interspecífic*, *antisportiu*, *superestructura*, *autoscola*, etc. Vegeu, més extensament, T. CABRÉ I MONNÉ, *Interferència, ortografia i gramàtica*, dins *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (en premsa).

—tot i que en una obra de consulta normativa s'han d'aplicar uns criteris lingüístics clars i tan sistemàticament com sigui possible— i, en qualsevol cas, no s'ha de considerar un error excessivament greu. Però aquest fet no pot ser l'excusa de la falta de coherència en l'aplicació d'uns determinats criteris a casos clars. Per exemple, al *DGLC* s'observa una contradicció entre les grafies dels mots *asimetria* i *arrítmia*. Es tracta de mots amb la mateixa estructura (un prefix grec) i un significat derivat regularment dels seus components. La normativa incideix només sobre aquells mots que comencen per essa, erra o xeix quan el prefix que s'afegeix és àton —la prova més clara per a identificar-lo és la reducció vocàlica en català oriental. Aleshores s'entén que el mot resultant és prou cohesionat per a escriure aquests sons tal com es preveu entre vocals a l'interior de paraula. Tenint en compte que aquest prefix es pronuncia amb reducció vocàlica i, per tant, que la possible esmena al *DGLC* havia de generalitzar la forma d'*arrítmia* i no la d'*asimetria*, contràriament al que ha fet el *DLC*, es dedueix, doncs, o bé que el prefix no és àton i aquesta vocal s'ha de pronunciar [a], o bé que ho és i la essa s'ha de fer sonora, o bé que s'hi ha aplicat un nou criteri de diferenciació entre aquest prefix de procedència grega i la resta.

L'adopció d'un criteri gràfic diferent implica un canvi de concepció sobre la funció que tenen les normes ortogràfiques i, en general, la forma escrita de la llengua. Mentre Fabra optava perquè aquesta forma s'adaptés a la pronúncia, contravenint-la només quan aquesta era castellanitzada, distorsionada o poc general, sembla que el nou diccionari hagi adoptat a la pràctica el criteri contrari, és a dir, que les formes espontànies genuïnes s'hagin de rebutjar per a sotmetre's a una pronúncia artificiosa deduïble de la forma escrita. Així sembla que se'ns commina a pronunciar [intərstəlár], [antistátik] i [asimət íə] o [əzimət íə], o que considera no catalanitzats altres mots d'origen estranger amb s + consonant inicial.

La normativa gràfica del català respecta, en general, la pronúncia i diferencia els sons amb una forma específica corresponent. Això facilita enormement la lectura i permet descobrir, en casos d'ignorància, quina és la síl·laba tònica d'un mot o, per exemple, quan cal pronunciar essa sorda o sonora. Però la correspondència no és, ni pot ser, biunívoca, tant per la complexitat fònica difícilment reduïble a una forma gràfica que, a més ha

de respectar la pròpia tradició, com per la diversitat dialectal, que provocaria massa grafies contraposades. És per això que sovint, i tot i no ser el propòsit principal, els diccionaris en general i els ortogràfics en particular ofereixen indicacions que, si no directament, tenen certa incidència sobre la pronúncia dels mots.

El *Diccionari ortogràfic* de Fabra, el primer específicament i únicament ortogràfic de la llengua catalana, es publica l'any 1917 com a mesura d'urgència per tal de difondre l'aplicació de les normes ortogràfiques i resoldre als usuaris les dificultats d'aquesta aplicació d'una manera immediata. L'ús i la necessitat d'una obra d'aquestes característiques es justifica plenament en una època en què els catalans que volen escriure en la seva llengua no disposen de cap obra lexicogràfica de consulta amb la normativa oficial aplicada. Tot i la urgència i la precarietat de la situació, el diccionari pretén cobrir un ventall ampli de problemes lingüístics: la classe morfològica de totes les entrades, les formes flexionades de substantius i adjectius, referència als models de conjugació verbal desglossats al començament de l'obra, informació sobre les entrades que indueixen a error (per exemple, *barat/verat*), informació semàntica de mots poc habituals, informació fonètica sobre les vocals i, a més, una redacció de les normes ortogràfiques oficials.

Fins i tot per al lector actual, sorprèn el rigor amb què es presenta l'obra, la modèstia davant l'enorme tasca duta a terme i la consciència de provisionalitat d'algunes de les solucions. «Probablement algunes de les grafies usuals aquí admeses, la bondat de les quals no ha pogut ser comprovada, noves recerques demostraran que són errònies».⁹ L'actitud general de Fabra, explícita en la introducció d'aquest diccionari, és que cal esmenar una proposta sempre que se'n mostri l'error i no hagi fet prou fortuna. Aquesta autorització implícita a esmenar-li la plana s'ha utilitzat de vegades més aviat per a esguerrar-la-hi, sobretot quan l'esmena no ha anat acompanyada d'un estudi, sobre el qual s'ha de fonamentar, més extens i detallat que el que va poder fer el mateix Fabra.

Una de les informacions que habitualment contenen els diccionaris

9. P. FABRA, *Diccionari ortogràfic* (Barcelona 1917), p. 18.

ortogràfics és la divisió sil·làbica, entenent com a tal la normativa sobre la partició de mots a final de ratlla. En aquest diccionari no hi és, però sí que n'ofereix una altra que té a veure amb la divisió sil·làbica entesa com a descripció fonològica del lèxic català. Es tracta del comportament sil·làbic de les lletres que representen les vocals en posició adjacent. «Sempre que dins el mot trobem en contacte dues de les cinc lletres a, e, i, o, u, hom indica si ambdues formen part de la mateixa síl·laba o de dues síl·labes diferents.»¹⁰ No fa, en canvi, cap esment al grau d'obertura de les es i de les os en posició tònica ni de cap altra lletra que indica més d'un so. Fabra especifica, però, que aquestes indicacions sobre la pronúncia de vocals i semivocals no coincideix sempre amb allò que és habitual en el català parlat. «Una indicació com *acció* (*i-ò*)... no vol dir, doncs, precisament que el mot *acció* és realment pronunciat en tres síl·labes (habitualment hom el fa disíl·lab), sinó que així és com cal pronunciar-lo si hom en vol conservar la pronúncia tradicional.»¹¹

Si anem a buscar les indicacions que sobre la pronúncia de les vocals en contacte fa dels mots compostos i especialment aquells que el *DLC* ha esmenat a Fabra, ens adonem que efectivament l'esmena no es limita a una simple qüestió gràfica. Tot i que el *Diccionari ortogràfic* conté un nombre molt limitat d'entrades amb aquesta coincidència, mots com *antiestètic*, *antiescorbútic* o *antiespasmòdic* tenen tots la mateixa indicació (*i-e*), fet que indica que hom pronuncia les dues vocals o que aquesta és la pronúncia considerada més general. Podríem discutir qüestions més de detall com, per exemple, si efectivament és més habitual aquest hiatus [iə] o bé un diftong [jə] o, fins i tot, la indicació no exclou la possible pronúncia reduïda a [i].

Hem d'esperar fins al 1990 per a poder tenir el primer diccionari específicament ortogràfic i ortoèpic del català.¹² Mentrestant diverses obres amb destinació escolar han anat fent aportacions en ambdós camps. D'una banda, ha aparegut un diccionari ortogràfic que incorpora, a més de la

10. *ID.*, p. 51.

11. *ID.*, p. 52.

12. J. BRUGUERA, *Op. cit.*

flexió nominal i verbal regular i irregular, la divisió ortogràfica de les síl·labes¹³ i, de l'altra, tres diccionaris bilingües català-castellà que ofereixen una transcripció fonètica de les entrades catalanes com a ajuda a l'estudiant estranger,¹⁴ deixant de banda el diccionari Alcover-Moll pel seu caràcter específicament dialectal que l'aparta del propòsit d'aquest treball.

Tots aquests precedents, encara que modestos, i els estudis específics amb què ja comencem a comptar feien esperar que el nou diccionari havia de ser, com a mínim, la compilació i la selecció crítica de tota la feina feta, sobretot tenint en compte el prestigi de l'editorial que el publica, que ha fet que hom atorgués a tota la seva producció lexicogràfica una autoritat lingüística, que els estudiosos tenen l'obligació de mesurar i valorar.

Malgrat els objectius molt més limitats dels diccionaris anteriors esmentats, tots tenen prou interès i són un precedent important que calia tenir en compte a l'hora de seleccionar criteris i d'adoptar solucions per al nou diccionari específic. Els dos bilingües primers han estat ja comparats i comentats¹⁵ i hom pot deduir-ne que la proposta de transcripció de J. Rafel en el diccionari *Diàfora* supera en rigor i en clarificació d'intencions i propostes els seus precedents.

L'interès i la necessitat d'un diccionari ortogràfic i ortoèpic està en el fet de posar a l'abast dels usuaris de la llengua estàndard la solució dels dubtes lingüístics relatius a la llengua oral i escrita. D'una banda, el diccionari s'adreça tant als qui «en desconeixen la gramàtica» com als qui «ja tenen un cert coneixement ampli del lèxic». De fet, el que volen dir aquestes paraules és que la utilitat d'un diccionari ortogràfic és independent del cabal lèxic de l'usuari i del seu coneixement explícit de les regles gramaticals. De l'altra, s'adreça particularment «als professionals de la ràdio i la televisió»¹⁶ i, com que només ofereix una única proposta sense

13. *Diccionari manual ortogràfic de la llengua catalana* (Barcelona, VOX, 1982³).

14. *Diccionari manual castellà-català, català-castellà* (Barcelona, VOX, 1974³). P. ELIES I BUSQUETA, *Canigó. Diccionari català-castellà, castellà-català* (Barcelona 1975). *Diccionari essencial castellà-català, català-castellà Diàfora* (Barcelona 1982).

15. Vegeu. M. W. WHEELER, *Phonological Variation in Contemporary Catalan*, dins *Miscel·lània Aramon i Serra II* (Barcelona 1980).

16. J. BRUGUERA, *Op. cit.*, *Introducció*, p. 9.

excepcions, necessàriament cal entendre que aquesta és la que han de fer servir aquests professionals.

Tot i que se'ns dona la transcripció fonètica com una informació complementària a l'ortogràfica, «hom ha cregut convenient i profitós de concebre aquest diccionari ortogràfic també com a diccionari ortològic o de pronúncia»,¹⁷ aquesta és, de fet, la part important i la que té un interès evident, mentre que l'ortografia serveix més aviat de complement, ja que la flexió i la divisió sil·làbica no poden ser a hores d'ara desconegudes als usuaris mínimament cultes —els professionals que utilitzen normalment la llengua oral i escrita—, perquè s'ha superat l'etapa d'analfabetisme generalitzat en la pròpia llengua i, sobretot, perquè aquesta mena d'informació es pot trobar en diverses obres.

El propòsit del diccionari és molt compromès perquè fer una única proposta d'estàndard oral del lèxic català per als mitjans de comunicació és tot un repte. Deixant de banda el fet que una proposta semblant implica una concepció molt determinada —basada també en una política determinada— sobre què ha de ser i què ha de representar aquest estàndard i que tot plegat hauria de partir o tenir el reconeixement de la institució oficialment encarregada d'aquestes qüestions, és del tot agosarat i francament suïcida proposar sistemàticament una sola transcripció, rebutjant-ne altres d'igualment correctes i generals dins el dialecte majoritari que hom pren com a model —com, per exemple, [p iməβé ə/p iməβé ə] *primavera*, o [əst élə/əst élə] *estrella*,¹⁸ i que les obres precedents han incorporat, tot i no haver de mostrar-se tan rigoroses, atès el caràcter complementari de la informació fonètica que contenen.

L'opció de triar un dels dialectes per a oferir-ne la pronúncia figurada no és una novetat d'aquest diccionari. En el diccionari *Diàfora* llegim que «en nuestras transcripciones hemos procurado reflejar la fonética propia del dialecto llamado central, que es el que cuenta como un número mayor de hablantes, expurgándolo de ciertos hábitos que son considerados como defor-

17. *ID.*

18. La variació s'estén a altres mots com: *idea, revetlla, bota, vot*, etc., i a les formes rizotòniques de verbs com: *combregar, crear, pregar, audolar*, etc. Vegeu A. M. BADIA I MARGARIT (1970), *Les vocals e i o tòniques en el català de Barcelona* dins *Sons i fonemes de la llengua catalana* (Barcelona 1988).

maciones en comparación con otra pronunciación tenida por más genuina, o, simplemente, por más aceptada entre hablantes de una cultura media».¹⁹ Les aspiracions del nou diccionari són ben diferents perquè es parla de l'estàndard com d'un dialecte privilegiat. «El problema de la tria d'una determinada pronunciació dins la varietat dialectal d'un sistema lingüístic s'ha presentat sempre a qualsevol llengua de cultura a l'hora d'haver-ne de triar alguna com a estàndard, tant per a ésser ensenyada a les escoles o a qualsevol estranger que la vulgui aprendre, com per a ésser proposada a l'ús dels mitjans de comunicació.»²⁰ Es fa, doncs, explícit i per primera vegada —el propòsit de J. Rafel era el d'oferir la pronúncia culta d'un dialecte— que es tracta de proposar un estàndard oral per a l'ensenyança i els mitjans de comunicació.

Naturalment tothom té el dret i la llibertat de fer i estudiar el que li plagui. Independentment de les iniciatives i els compromisos oficials i en la mesura en què la feina és seriosa, això mateix la fa fiable i esdevé autoritat. Però com més compromisos innecessaris —que denoten inconsistència en els criteris i negligència en les seves repercussions— hom adquireix en els propòsits, més relliscós es torna el terreny que es trepitja. Així, al costat d'aquesta declaració d'intencions sobre la tria del dialecte central com a estàndard, de mantenir una única transcripció escollida arbitràriament entre dues igualment correctes, trobem incorporades entrades com *nàixer* o *traure*, que pertanyen a dialectes explícitament exclosos, sense relacionar amb les pròpies del dialecte central. La transcripció fonètica que es proposa resulta una mixtura —[náʃə], [t áw ə]—, impossible de produir-se en un estàndard del català central i basada exclusivament en la forma gràfica, oblidant que el que s'està proposant és la pronúncia figurada d'un mot i no un exercici de transcripció mecànica de la lletra escrita.

El compromís d'oferir una pronúncia estàndard del català —reduïda òbviament al lèxic— és, doncs, molt gran i cal especificar-ne els límits. «El model estàndard de pronunciació sol ésser la pròpia de les persones cultes de la capital o els grans centres urbans, alliberada de defectes fonètics», per

19. J. RAFEL I FONTANALS, dins *Dicc. Diàfora*, *Op. cit.*, *Transcripció fonètica*, p. XIX.

20. J. BRUGUERA, *Op. cit.*, p. 10.

això «ha semblat oportú de proposar la pronunciació del català central, amb l'epicentre a Barcelona, com a model de pronunciació estàndard».²¹ Aquest model únic i invariant deixa de ser-ho quan ens trobem amb altres parelles de mots —acceptades com a entrades diferents al *DLC*—, altre cop sense relacionar, perquè no se'n descriu el significat. Les variants fonètiques i gràfiques d'aquests mots es deuen a formes dialectals força esteses o a formes més col·loquials del parlar central. En ambdós casos i seguint el criteri explícit de l'autor, calia excloure un dels mots i, per tant, calia decidir quin era el mot estàndard entre *cuiro* i *cuir*, *folro* i *folre* entre *caragol* i *cargol*, *carabassa* i *carbassa* —decisió que no afecta a *escarabat* i *escarbat*, perquè aquesta darrera forma no figura al *DLC*.

De moment, doncs, no tot és, ni de bon tros, barceloní il·lustrat i, només que donem un cop d'ull a les decisions preses sobre l'estàndard —més endavant n'examinarem més detalls—, de seguida ens adonem que fluctuen entre el conservadorisme més estricte i el relaxament propi de la llengua col·loquial i, molt sovint, d'un idiolecte imprecís i desconegut, ja que cap decisió problemàtica no s'ha basat en cap enquesta lingüística ni està coherentment d'acord amb cap estudi ni cap proposta anterior. Així, d'una banda tenim una *ela* geminada com a única pronúncia de la *ll* —[kullézi] *collegi*, [əlluzió] *allusió*—, o el manteniment vocàlllic de *i* i *u* en contacte amb vocal —[pəsiénsiə] *paciència*, [əsiunál] *racional*, [pərsuəzió] *persuasió*, amb tot l'encarcarament que això suposa si els nostres locutors de ràdio i televisió es posaven a parlar així. De l'altra, la pronúncia proposada de certes vocals sembla en uns casos inventada i en altres representa l'extrem oposat a la conservació de les formes més genuïnes tradicionals i sense els defectes a què al·ludeix l'autor: [kòufisiál], [prèkristiá], [k ðmusfé ə], [teuluzió], [owé ə].

Comparant aquestes solucions amb les del diccionari *Diàfora*, trobem que coincideixen només en casos comptats. En qualsevol cas, Rafel sí que fa explícita la seva posició i l'aplica coherentment. Així, en el cas de la *ela* geminada, ens diu que «*la forma como los hablantes pronuncian estas palabras es como si estuvieran escritas con una sola ele, y así las hemos transcrito*».²² Respecte al segon cas, «*la pronunciación normativa nos indica que*

21. *Id.*, p. 10.

22. J. RAFEL I FONTANALS, *Op. cit.*

*debemos pronunciar separadamente (como hiato y no como diptongo) las combinaciones de i con cualquier otra vocal que la siga [...]; esto no se cumple normalmente en una serie de palabras [...]. En este diccionario hemos optado por transcribir todos estos grupos según reclama la ortoepia.*²³ Comparant els altres casos en què la normativa no especifica res, veiem que Rafel s'ajusta més al català parlat i, encara que en el seu diccionari no apareixen tots aquests mots, podem deduir que serien transcrits de la manera següent: [kuufisiál], [k umusfé ə], [təuluʒíə] i [ué ə]. Quant al prefix *pre-*, Rafel transcriu tots els que apareixen en el seu diccionari amb reducció vocàlica. A pesar de la variació existent al mateix dialecte, la forma [pre] apareix en contacte amb vocal, com en [preæksəntuá] *preaccentuar*; altrament la forma més general quan no es redueix és amb [ɛ] oberta, com en [p eklásik] *pre-clàssic*.

Pel que fa a la selecció d'entrades, Bruguera parteix del *DLC* i ens diu que n'exclou «la major part del cabal de terminologia científica i tècnica de caràcter enciclopèdic».²⁴ Sense necessitat de definir què és i què no és terminologia científica i tècnica, aquesta indicació fóra suficient si es pogués inferir de l'exclusió de, per exemple, *codirector* i *pre-capitalisme* al costat de l'aparició de *cotutor* i *pre-clàssic* algun raonament lògic. No es dedueix fàcilment què caracteritza els dos primers mots per a fer-los més científics o tècnics que els dos segons; així, doncs, sí que cal especificar més els criteris de selecció.

Fins i tot admetent que sempre hi ha casos dubtosos, és evident que hom ha d'aclarir què entén per terminologia científica, perquè s'entengui al seu torn la justificació d'excloure-la. Perquè, per a incloure-la, sí que n'hi ha, de justificació, tant des del punt de vista ortogràfic com fonètic, justament per la manca de consolidació i de difusió en molts casos i per la novetat i l'interès lingüístic que té per als mateixos usuaris específics. Sense especificar el criteri de selecció d'entrades, l'exclusió del cabal lèxic tècnic i científic se'ns presenta com una manera d'eludir el compromís de resoldre casos de divergència o incoherència ortogràfiques del *DLC* o de proposar una pronúncia entre les variants possibles, atenent els mecanismes generals

23. *Id.*, p. XXI

24. J. BRUGUERA, *Op. cit.*, p. 9.

de producció i d'adaptació de mots, que orienti tant els usuaris habituals com els no habituals.

Al costat d'això i sense poder saber amb quin criteri, són introduïts de nou una sèrie de mots estrangers, uns més catalanitzats que altres, suposadament habituals: *xeienne*, *prestíssimo*, *outrigger*, etc.

Pel que fa a la forma gràfica de les entrades del diccionari, hom ha admès incondicionalment les del DLC, de manera que ni les possibles contradiccions amb l'obra de Fabra ni les incoherències o els errors propis no són ni tan sols qüestionats. Això fa que l'interès i la novetat de l'obra es redueixin gairebé a la informació sobre la divisió sil·làbica.

La divisió ortogràfica en síl·labes és una convenció que serveix per a resoldre el problema de la partició de mots a final de ratlla, ja que des d'una perspectiva lingüística la síl·laba és una realitat gramatical que es justifica segons els processos fonètics i fonològics d'una llengua determinada i, per tant, no té per què coincidir amb una norma convencional de la llengua. Si tenim, doncs, clara la utilitat de la divisió ortogràfica en síl·labes, cal especificar la normativa complementària establerta que impedeix d'escriure una vocal aïllada, que forma ella tota sola la primera o la darrera síl·laba d'un mot, al final d'una línia o bé al començament, informació que en cap moment no apunta Bruguera.²⁵ Per tant, exemples com *i/ó*, *a/vorrir o històri/a* no tan sols mostren l'aplicació d'una convenció que en aquests casos i molts altres resulta inútil, sinó que indueixen a error i es tornen contraris al propòsit de la informació que contenen.

No podem perdre de vista la utilitat estrictament pràctica de la divisió sil·làbica si volem entendre la normativa establerta, que Bruguera anomena tradicional. La tradició mana, doncs, que els mots compostos es poden separar gràficament a final de línia, sempre que els elements que entren en la composició siguin entesos separatament pel parlant. Les indicacions sobre aquest punt es contradueixen amb alguns exemples, com ara aquests, increïblement desorientadors: *pan/o/ra/ma*, *a/gnòs/tic*, i no s'acaba

25. El diccionari ortogràfic *VOX* sí que dóna instruccions en aquest sentit, encara que incompletes. Vegeu *Op. cit.*, p. xv.

d'entendre què considera Bruguera la norma tradicional. La «separació sil·làbica observa les normes ortogràfiques, tradicionals, però estén la de respectar alguns prefixos a tots els altres prefixos acabats en consonant i davant un segon element començat en vocal»²⁶ i, més endavant, «quan el segon element de la composició és més difícilment reconegut com a base lèxica autònoma, es proposa la partició sil·làbica segons la norma tradicional».²⁷

A la pràctica, no es pot treure l'entrellat de la seva proposta, si no és estudiant etimologia de valent, perquè divideix mots com *des/afiar/*, *des/astre*, *des/ori*, *in/efable*, *in/auguració*, *mal/auradament*, *mal/anança*. Hom intenta descobrir en *afiar*, *astre*, *ori*, *efable*, *auguració*, *auradament* i *anança* algun rastre de paraula coneguda per a deduir-ne la norma i no s'acaba de veure la diferència amb altres mots com *desert*, *inundar* o *malaltia*. D'altra banda, propostes contradictòries a exemples semblants fan més difícil encara comprendre el criteri aplicat. Així trobem *i/nepte*, *in/enarrable* i *mal/aventura*, tot i que tot parlant entén que aquests mots són l'antònim i d'*apte*, *narrable* i *ventura*.

Pel que fa a la transcripció fonètica i a l'exclusivitat de les propostes de Bruguera ja ha estat comentat l'error de plantejament que suposa, si pretén efectivament d'oferir un estàndard oral per als mitjans de comunicació. El contrast entre solucions exageradament conservadores i altres d'exageradament particulars i relaxades com a úniques possibles fa més evident els errors, i la incongruència que això suposa dificulta encara més el possible èxit d'aquest estàndard. Dir, doncs, que els criteris utilitzats són «susceptibles de modificació i d'adequació als de l'Institut, en cas de discrepància»²⁸ quan l'IEC els faci públics, no l'eximeix de cap responsabilitat científica ni fa variar la fiabilitat de les seves propostes.

Val la pena aquí d'analitzar la decisió presa sobre dos aspectes importants, que posen en evidència no ja la desinformació sobre l'estudi de certs fenòmens sinó el desconeixement de la realitat mateixa i la poca cura a

26. J. BRUGUERA, *Op. cit.*, p. 9.

27. *ID.*, p. 10.

28. *ID.*

contrarestar i esmenar aquest desconeixement. Es tracta, d'una banda, dels factors que impedeixen o provoquen certs processos que afecten les vocals en contacte i la pronúncia d'aquestes vocals i, de l'altra, de l'adaptació fonètica de mots estrangers, que es produeix de manera inevitable i automàtica i amb independència de la seva adaptació gràfica.

En tots dos casos hi ha força variació si ens hem d'atenir a la forma oral d'un dialecte, que s'ha de valorar estadísticament amb unes coordenades culturals preestablertes. Bruguera és conscient d'aquesta variació i de la dificultat que representa a l'hora de proposar-ne una pronúncia estàndard. Malgrat tot, ni en aquests casos en què reconeix una «pronunciació vacil·lant» degut a un «major o menor grau d'assimilació al nivell estàndard d'aquests mots en qüestió, gairebé tots ells rebuts per via culta»²⁹ no cedeix a donar més d'una solució ni cap estudi estadístic dóna suport a la seva proposta.

Transcripcions com [ʒeuɣ əfiə] *geografia* o [ʒeumət iə] *geometria* no s'ajusten ni a la forma col·loquial [ʒu] ni a la forma més culta general [ʒəu], i no se sap sobre quina base real són preses ni a quin procés fonològic estan subjectes. Així mateix, a [tɛlɛrusəɣəðó] *telearrossegador*, [tɛlubʒəktíw] *teleobjectiu*, deixant de banda la dificultat de comprovar l'existència real de l'accent secundari, la forma [tele] ha fet recular la més popular [tɛlə]. En qualsevol cas, ens trobem davant un fenomen de contacte vocàlic que no és sotmès a cap procés d'elisió, sinó que el resultat més habitual és: [telewbʒəktíw], [teleərusəɣəðó]. A [əwstruziátik] *austrasiàtic* o a [ispànumə iká] *hispanoamericana* se'ns ofereix una transcripció completament anòmala, perquè la [ə] procedent d'una vocal subjacent ha desaparegut. El procés més general és de mantenir aquesta vocal i de convertir o no en semivocal, segons la rapidesa amb què es pronuncia, la vocal final del primer element: [əwst wəziátik] i [ispànwəməríká]. No cal insistir que aquests errors no foren tan gruixuts si hom hagués ofert al seu costat alguna altra transcripció.

Les indicacions que Bruguera fa sobre el criteri de transcripció dels mots estrangers torna a desconcertar una mica. Quan parla dels «mots estrangers de molt ús, però no catalanitzats encara» s'ha de referir forçosament a la manca d'adaptació gràfica, però en canvi continua dient que

29. *Id.*

«com a tals mots no totalment catalanitzats, haurien de ser pronunciats segons la llengua original».³⁰ Evidentment això és impossible perquè tots els mots pateixen un procés d'adaptació més o menys llarg —un d'immediat, adequant els processos i el sistema de sons impossible de produir-se en la llengua pròpia, i un altre de progressiu—, però cap no pot passar directament de la forma forana a la completament catalanitzada.

Però, tot i que una mica més enllà matisa aquesta afirmació, adoptant una solució de compromís, la de «respectar els trets bàsics de la llengua original, però tenint en compte el context fonètic català»³¹, comparant-la amb les solucions concretes que dona, ens acabem de convèncer del servei més aviat escàs que pot fer aquest diccionari, perquè és evident que les qüestions objecte de consulta són sempre precisament les variables i compromeses i aquestes són justament les que no resol ni orienta el diccionari.

Entre les decisions de caràcter general destaca l'arbitrarietat amb què han estat marcats els mots considerats no catalanitzats —el *DLC* marcava només la forma gràfica— i així trobem amb aquesta distinció exemples com *magazine*, *opus* o *croissant*, amb la transcripció següent: [mæʒəzín] *magazine*, [ópus] *opus* i [k wasán] *croissant*, que sembla bastant allunyada d'una realitat comprovable: [mæʒəzín], [ópus] i [k uzán].

Un altre tret que sorprèn, perquè contradiu obertament allò que ha estat especificat a la introducció, és l'acceptació sistemàtica de [z] final dels plurals anglesos, procés contrari al que també sistemàticament es produeix en català i que tot parlant fa d'una manera inconscient i espontània. És absolutament impensable, doncs, que hi hagi algú que, dins un discurs català, digui espontàniament [wískiz] *whiskies*, [ménədʒəz] *managers*, [káwbòjz] *cowboys*, o [rɔjəltɪz] *royalties*, i no tan sols per la sibilant sonora en posició final.

Respecte al problema de l'adaptació de l'accent primari i secundari, Bruguera només parla del segon i diu específicament que, «en els mots compostos d'origen anglès hem interpretat el possible accent prosòdic secundari més aviat a la catalana que a l'anglesa»,³² però no s'adona que en

30. *ID.*, p. 11.

31. *ID.*

32. *ID.*

català, a més de la dificultat que suposa demostrar-ne l'existència, és impossible de tenir un accent secundari adjacent al principal.³³ Així, en una pronúncia catalana no podem tenir [káwbòj] –amb la [b] ocusiva–, perquè no és gens clar que aquest mot sigui un compost català i, perquè, l'accent principal ha de caure sobre la darrera síl·laba i no sobre la primera. Tampoc no podem tenir cap accent secundari a [prèklásik] ni a [kòsínus], com ens mostra el diccionari.

Davant d'aquesta munió de problemes, hom no pot excusar-se dient que «la interpretació prosòdica que proposem» no és «l'única possible» ni «la definitiva». «És simplement una proposta que creiem raonable [...] perquè intenta reflectir criteris d'ús dels parlants i d'homogeneïtat amb la dinàmica fonètica de la llengua».³⁴ Amb tant de desequilibri entre propòsits i realitat i tanta manca de coherència del resultat que se'n ofereix, com es pot presentar com a raonable una proposta que no ha seguit les directrius de cap dels seus predecessors,³⁵ ni s'ha basat en cap estudi sobre dades lingüístiques actuals ni en cap estudi sobre fenòmens lingüístics del català?; com es pot parlar de reflectir «criteris d'ús» i «d'homogeneïtat amb la dinàmica fonètica de la llengua» si se'n desconeixen els processos generals que la regeixen?

En resum, les obres normatives de consulta ortogràfica i fonètica no han avançat gaire des de la publicació del *DGLC*, diccionari que continua essent el més coherent i, per tant, el més fiable. El buit que havia d'omplir el *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*, pel que fa sobretot a l'aspecte ortològic, continua encara sense cobrir, perquè el producte no ha respost a les expectatives. El cert és que no es pot esperar d'una *opera prima* la qualitat i la fiabilitat d'edicions posteriors o de treballs més limitats i específics. Segurament les presses que sempre imposen les editorials, i en aquest cas concret, a treure un producte tan esperat en una societat mancada d'obres de consulta també deu haver influït decisivament a l'hora

33. Vegeu P. FABRA, *Diccionari ortogràfic*. «Per a l'accentuació de les vocals pretòniques s'ha adoptat com a pronunciació normal la que fa les síl·labes d'un mot alternativament fortes i febles.»

34. J. BRUGUERA, *Op. cit.*, p. 11.

35. Ni les dels diccionaris ni les que Fabra ja descriu a la Gramàtica del 1912.

d'haver de passar per alt fases de treball irrenunciables. És ben possible també que una obra d'aquesta envergadura i tan compromesa no es pot fer, ara com ara, individualment; si més no, la responsabilitat lingüística no hauria de caure sobre unes espatlles soles. L'esforç fet per l'autor és considerable però insuficient, perquè no podem permetre'ns esmerçar esforços i frustrar esperances quan tenim obres lingüístiques modèliques que han col·locat el llistó de l'exigència molt alt.

TERESA CABRÉ I MONNÉ
Universitat Autònoma de Barcelona